

Per Nyström

Gustav Adolf (1932)

Samtida porträtt av Gustav II Adolf tillskrivet Jacob Hoefnagel (Wikipedia)

Introduktion

Per Nyström är svensk marxistisk historiker som av olika skäl fått mycket mindre uppmärksamhet än han förtjänar. En svensk historiker som tidigt – redan i början av 1970-talet – insåg Nyströms förtjänster, är Anders Björnsson, som alltsedan dess på olika sätt puffat för att göra Per Nyströms arbeten kända för bredare publik, genom flera artiklar och antologin *I folkets tjänst* (1983).

Följande är Anders Björnssons presentation av Per Nyström när *Clarté* 47 1974 publicerade Nyströms artikel *Gustav Adolf*:

Marxisten Per Nyström

Få skulle nog opponera om man påstod att Per Nyström var först bland svenska historiker att omsätta marxismens historieteori i ett fruktbarande vetenskapligt arbete.

Artikeln om Gustav II Adolf — som skrevs i anslutning till trehundraårsminnet av slaget vid Lützen och infördes i *Clarté* nr 5/1932 — är ett fint bevis för hur han med framgång tog itu med den stora uppgiften.

Vi publicerar artikeln på nytt som ett led i vårt uppmärksammande av tidskriftens femtioåriga tillvaro.

Trots att "Gustav Adolf" nu har många år på nacken tycker vi att den känns rykande färsk i sitt grepp på den svenska stormaktstiden och dess ideologiska efterdyningar.

Vi tror också att den med fördel skulle kunna läsas som ett bidrag till den debatt som tycks vara under uppsegling med anledning av ett försök att formulera den historiska materialismens grundläggande begrepp som återfanns i förra årets temanummer om svensk historia ("Några huvuddrag i den materialistiska historieuppfattningen", *Clarté* 9/73).

Per Nyström, vars aktiva period inföll under trettiotalet, skulle sedermera överge den för en marxist svårframkomliga forskarbanan för att istället bli ämbetsman — först statssekreterare, slutligen landshövding. Det är svårt att avgöra hur stor den förlust var som en marxistiskt orienterade historievetenskap därmed gjorde. Doktorsavhandlingen, "Stadsindustrins arbetare före 1800-talet", — den kom så sent som 1955 är dock ett lysande prov på ett viktigt stycke svensk historia, som skrivits utifrån ett dialektiskt-materialistiskt betraktelsesätt utan att därför krav på konkretion och noggrannhet blivit åsidosatta, och torde fortfarande i mycket stå som ett föredöme för svensk historieskrivning.

Dem som önskar gå vidare i Per Nyströms mångsidiga produktion vill vi hänvisa till ett antal uppsatser som Arkivet för folkets historia på senare tid nyttgivit: "Avelsgårdsprojektet 1555-56", "En liten orientering i Fabian Månssons historiska författarskap" samt "Historieskrivningens dilemma". *Ord&Bild* 5/70 innehåller den spännande läsningen "Sveriges historia".¹

AB-n

I socialismens teoretiska huvudarbeten framlades en monumental historiesyn, den s.k. materialistiska historieuppfattningen, som efter att i mer än ett halvsekel varit ända till raseri attackerad, förvrängd, förvanskad och förhånad nu håller på att genomsyra all levande historieforskning i hela det västerländska kultursammanhanget. Det är inte bara inom den politiska och sociala historievetenskapen utan även inom litteratur- och konsthistorien och kanske framför allt inom sociologien och religionshistorien som denna tendens är märkbar. Det rabiata skallet från professorerna håller på att tystna, kanske i någon avkrok i någon liten patriotisk tysk universitetsstad ännu ett gläfs förnimmes, men genljudet dröjer ännu kvar och det tas upp och varieras av hela kören av borgerliga s.k. kulturkåsörer och halvvetenskapsmän. Den materialistiska historieuppfattningen avslöjade ideologiernas roll. Den visade upp hur den härskande klassen i samhället skylde över sitt utsugande av de undertryckta klasserna med en täckmantel av ekonomiska lagar, rättsföreställningar och trossatser, vars sociala funktion var att dölja vad som egentligen skedde, och hur den borgerliga statsapparaten byggts upp för att upprätthålla den speciella utsugningsteknik, som det fria varubytet utgör. När den materialistiska historieuppfattningen visade upp detta, följde den i själva verket endast den princip för all vetenskaplig verksamhet, vilken Geijer formulerat så att historie-

¹ Dessa texter kommer senare att publiceras på marxistarkiv.se.

forskningens uppgift är att visa vad som sker i det som synes ske. Men för 1800-talets historieprofessorer, fyllda av tro på det då ännu unga och livskraftiga borgerliga samhället, burna av borgerligt patos, invanda i den borgerliga historievetenskapens tankegångar, framstod denna historieuppfattning som tendentiös och farlig; det gällde för dem att misstänkliggöra den, att förklara den för ovetenskaplig. Och så skapades en hel serie av förvrängningar och feltolkningar av den.

Den kanske allra vanligaste av dessa är att den materialistiska historieuppfattningen inte skulle ha sinne för de stora personligheternas insatser i skeendet. Endast massorna skulle ha skapat historien. Historien skulle endast vara de anonyma massornas arbete och deras kamp mot förtryckare och utsugare. Men det finns i Marx' formulering av sin historiesyn intet som kan ge belägg för en dylik tolkning. Arbetarrörelsen och dess historiker ha aldrig varit blinda för den roll, som ledaren spelar i en politisk rörelse. Arbetarrörelsen i hela världen ser i Karl Marx en av de största heroer den västerländska kulturen ägt. Arbetarrörelsen i Sverige är ett exempel på hur långt en överlägsen politisk personlighet når i sina verkningar; sentensen på Brantingmedaljen vill ge ett uttryck härför: *Mens agit at molem* (Anden behärskar materien).

En marxistiskt influerad historieskrivning bär sålunda inte på någon tendens att vilja förringa måttet på Gustav Adolfs personlighet. När det gäller att undersöka vad Gustav Adolf betydde för planläggningen av sin tids svenska utrikespolitik, hur långt kraften av hans begåvning och vitalitet nådde och vad som var hans rådgivares, i det verk, som blivit kallat hans, har historikern endast att utan några förutfattade allmänna föreställningar om geniets makt i historien undersöka de vittnesbörd, som källorna ge: på den punkten drev han sin vilja igenom, på den punkten tvangs han tillbaka. Men man behöver blott ha ögnat igenom några protokoll för att få klart för sig, vilken stark vilja han hade och vilken lysande förhandlingsman han var. Det bekanta mötet på Ulfsbäcks prästgård med Kristian IV är belysande. Han tog alltid till offensiven, han ställde sina villkor djävt och öppet, gjorde inga medgivanden utan trängde alltid hårt mot motståndarens positioner. Denna aktivitet, detta gåpåarhumör är karakteristiskt för honom både som politiker och strateg, denna egenskap utmärkte honom i drabbningen lika väl som vid förhandlingsbordet, och det var väl den som gjorde att han kom bort från sina trupper i slaget vid Lützen. De bevarade protokollen från rådkammaren och från diplomatiska underhandlingar samt hans brev ställa hans politiska begåvning över allt tvivel, men de ge oss också bilden av en stark och levande människa, föga dogmatisk till sin läggning, praktisk, optimistisk och kär i denna världens goda: kvinnor, arbete, makt och ära.

Gustav Adolfs politiska gärning har varit föremål för flera olika värdesättningar från den traditionella borgerliga historieskrivningens sida. Var den bärande tanken i hans politik Sveriges herravälde över Östersjön — riktig? har man frågat sig. Hade Sverige förutsättningar att bära upp den? Och man har svarat ja. Med besittningen av de rika handelsstäderna vid Östersjöns syd- och ostkust, genom vilka den tiden en av världshandelns stora stråkvägar gick och som därför lämnade stora tullintäkter, skulle det svenska Östersjöväldet ha kunnat finansieras. Och åter och återigen har denna de svenska stormaktpolitikernas tanke tagits till intäkt för en svensk aktiv Östersjöpolitik.

Det är på denna punkt en marxistisk historieskrivning vill sätta in strålkastaren. Den vill visa upp, hur de svenska stormaktpolitikerna representerade en viss samhällsklass och dess intressen: adelsjunkrarna. Runt hela Östersjön behärskades det politiska livet av adelsjunkrarna: Sverige var en adelsrepublik liksom Danmark, Polen, de nordtyska och baltiska staterna. Dessa junkerstater sökte utsträcka sin makt över handelsstäderna för att genom tullar utsuga dessas borgare. Utan hänsyn till språkliga gränser gällde det för adelsstaterna att bli herrar över så många handelsstäder som möjligt. Det var i denna kamp mellan junkergrupperna i de olika länderna vid Östersjön som Gustav Adolf gjorde sin lysande insats.

Först efter Gustav Adolfs död krossades denna adelspolitik som utifrån den tidens sociala

förutsättningar var lika djärvt som lysande tänkt — genom att den holländska borgarstaten kom borgarna i Östersjöns städer till hjälp. När Karl X Gustav skulle sluta den svenska adelsstatens järnring kring Östersjön, genom erövringen av Köpenhamn, kom en holländsk flotta, som seglade under den stolta devisen: ”Havens frihet” in i Öresund. Då bröt det svenska Östersjöväldet samman. Men då föll också adelsväldet vid Östersjön samman. Den danska adeln krossades av Köpenhamns borgare och genom reduktionen jagades den svenska adeln några år senare bort från ledningen av den svenska statsapparaten. En ny klass trädde till med ett nytt politiskt system.

Med denna syn på Gustav Adolfs politiska program bortfaller behovet att värdera det. Det framstår som uttrycket för en viss samhällsklass' intressen. När denna klass gick under, avträdde också därmed dess politiska idéer.

Den svenska expansionspolitiken mot andra sidan Östersjön drevs under den ideologiska förklädningen: att de svenska härarna kämpade för Sveriges säkerhet och för den protestantiska tron. Från det svenska högkvarteret spriddes massor av broschyrer i Nordtyskland, vilka övertygade folkets breda lager — men ingalunda de ledande politikerna — om att svenskarna endast kommo för att bistå sina trosfränder och att den svenske konungen var det ”lejon från Norden”, vilket utlovats redan av profeten Jeremia. Denna ideologiska preparation — i Sverige kompletterad genom skickliga propagandatal till riksdagen utfördes så skickligt att länge även historikerna föllo för den och framställde Gustav Adolf närmast som en troshjälte och ett helgon. En avglans av denna propaganda skimrar ännu i allehanda festtal och tidningsartiklar till Gustav Adolfs minne. Ett studium av rådsprotokollen och de diplomatiska depescherne ge vid handen att vida nyktrare politiska kalkyler lågo bakom den svenska militärexpeditionen till Tyskland. Härom äro nutidens historiker ense. Men nu inställer sig alltid en fråga av psykologiskt intresse: trodde inte Gustav Adolf själv att han kämpade för protestantismen mot den katolska reaktionen? Råder det inte en motsättning mellan hans uttalanden i råds-kammaren, då sällan ordas om protestantisk tro, och den flammande trosvissheten i hans tal? Knappast. Han hörde till dessa sällsynta människor, som förena ett starkt, sällan felande verklighetssinne med en absolut tro på rättfärdigheten i sin gärning och som alltid se sina gärningar inställda i ett större sammanhang. Over dem står alltid idealens himmel tänd. Till denna människotyp ha alltid de stora statsmänna och de politiska nydanarna hört. Till dem hörde Gustav Adolf, Napoleon, Wallenstein, Lenin.

Man har förebrått den materialistiska historieuppfattningen, att den endast räknar med ekonomiska motiv till människors handlande. Detta är återigen en av de förvrängningar, som den borgerliga kritiken måst göra för att med någon framgång bekämpa denna historiesyn. I själva verket uttalar den materialistiska historieuppfattningen intet om de individualpsykologiska problemen; vilka motiv och vilka krafter, som driva de enskilda individerna till handling, är en fråga, som det tillkommer en annan vetenskap att lösa: psykologien. Den materialistiska historieuppfattningen har blott visat, vilken social funktion en ideologi fyller: den svetsar samman människorna i grupper med gemensamma ideal, med en tro och en gud.

När det svenska samhället firar minnet av Gustav Adolf, är det på grund av den ställning, han intar i svensk historisk tradition. Denna svenska historiska tradition är en del av den borgerliga ideologien. Den avser bl a att skyla över de klassmotsättningar, som finnas i vårt samhälle. Gustav Adolf framställs därför i borgerlig värtalighet som en hjälte, vilken — representerande ett enigt Sverige — samlade hela det svenska folket till hjältedåd. Detta är en avsiktlig historisk förfälskning. Redan under hans livstid började de krafter röra sig, som några decennier senare genom reduktionsbesluten sopade bort den klass som Gustav Adolf tillhörde.

Men hans mission i det dåtida klassamhället gör honom inte mindre som människa och politiker. Han står som den rikaste naturen i det lysande svenska adelsståndet.

Lästips

Franz Mehring: [Gustav II Adolf](#).

Georgij Plechanov: [Om personlighetens roll i historien](#).